

ESTETİZM İLE VİCDANİ SORUMLULUK ARASINDA KALAN MÜMTAZ
YA DA
FAKİR İNSAN MANZARALARININ MÜMTAZ'DAKİ
YANSIMASI

Yard. Doç. Dr. Nezahat Özcan*

“Küçük bir mahalle dükkânından, sapsarı bir lambanın altında sigara alan bir ihtiyarı, bir sis dalgası yavaş yavaş, tabaka tabaka, gözümün önünde sarıyordu. Preciosi'nin ve diğer son asır İstanbul ressamlarının manzaralarına sindirdikleri debdebeye hak verdiren besli ve zengin havada, bu biçâre adamın böyle mumyalandığını görmek hakikaten üzücü bir şeydi.”

Yaşadığım Gibi' den.

1949 yılında yayımlanan Huzur¹ romanında Tanpınar, klâsik şiir, klâsik musiki, eğitim, iktisadî kalkınma, varlık, varoluş, din, Tanrı, hayat, ölüm, kültürel devamlılık ve zaman kavramı gibi pekçok edebî, felsefî, sosyal, kültürel ve estetik meseleleri tartışır. İnsana da, çevreye de, eşya ya da estetik bir zaviyeden bakan Mümtaz, çöken medeniyet ve dağılan imparatorlukla beraber Türk estetizminin de insana huzursuzluk verecek bir şekilde dönüştüğünü görür ve bunun azabını ruhunda hisseder. Bu yazıda, her şeye estetik bir zaviyeden bakan Mümtaz'ın, fakirlik ve fakir insan manzaraları karşısındaki çaresizliği ve bir şey yapamamanın huzursuzluğu ile yaşaması üzerinde durulacaktır.

Huzur'da, üzerinde durulan sosyal meselelerden en önemlisi, fakirlik ve fakir insanların durumlarıdır. Bu husus, romanın tematik yapısı-

* Abant İzzet Baysal Üni. Eğitim Fak.

¹ Huzur romanındaki alıntılar şu baskıdan alınmıştır: Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, Tercüman 1001 Eser, Nu: 2, Tarihsiz, 356 s

nı oluşturan bir madde başlığı olmaktan da öte, Mümtaz'ın karakter yapısını ele vermesi bakımından önemlidir. Mutsuz bir çocukluk ve ilk gençlik devresi geçirmiş olan Mümtaz'ı, romanda, yirmi yedi yaşında edebiyat asistanı bir genç olarak tanırız. Tanpınar, Mümtaz'ın kişiliğini, hem çocukluk yıllarına yaptığı geri dönüşlerle, hem de romanın diğer kahramanları aracılığıyla (Amcasının oğlu İhsan; sevdiği kadın Nuran; fakülteden tanıdıkları; Nuran ile yaşadığı aşkı kıskanan Suat; İhsan'ın karısı Macide ve diğer roman kahramanları ile) vermeye çalışır.

Romanın ilk sayfalarında, kültür çevrelerinin kendisinden çok şey beklediği tarih hocası İhsan, sekiz gündür zatürreden yatmaktadır. İhsan'ın karısı Macide, bu sekiz gün içinde hastanın başında beklemekten yorgun ve bîtâb düşmüştür. Geçirdiği bir buhran sebebiyle sınırları çok da sağlam olmayan Macide'yi, biraz olsun dinlendirebilmek amacıyla Mümtaz, bir hastabakıcı bulmak için evden çıkar. Tanpınar'ın maksadı, Mümtaz'a hastabakıcı buldurmaktan ziyade, onu sefil ve perişan mahallelerle karşılaştırmak ve dikkatini bu manzaralar üzerinde yoğunlaştırmaktır. Mümtaz'ın hastabakıcı bulmak üzere gittiği evlerden ilki, "fakir ve eski" bir evdir. Mümtaz, kış'ın fakir insanlar üzerindeki tesirlerini vicdanında tartışarak "*Kışın ne yaparlar? Nasıl ısınırlar?*" sorularını tekrarlayarak buradan uzaklaşır. Bu sorular, Mümtaz'a bir anda garip görünür. Mümtaz'ın, fakirlerin kış mevsimindeki halleri üzerine düşünceler üretmesi, bunaltan sıcak ağustos sabahı ile tenakuz teşkil ediyor gibidir. Huzur romanında bu tür zıtlıklarla sık sık karşılaşırız. Mümtaz'ın tasavvurları, hayalleri, tesbitleri, özdeyişleri, "hal" ile çatışma halindedir. Mümtaz, bu zıtlıkların arasında bir labirentymiş gibi sıkışır kalır.

Mümtaz'ı, hastabakıcı bulmak için uğradığı ikinci evde ise, felçli kocasına bakan kadının hayat mücadelesi, evin perişan hali sarsar. Yazarın dikkatleriyle görünen manzara şöyledir:

"Üç çocuk mefluç bir koca... Bir hastabakıcı maaşı. Büyükçe bir evin iki odasında oturuyorlardı. Su küpleri bile sofada duruyordu. Bu demektir ki, bir mutfakları, belki ayakyolları bile yoktu." (s.17)

Evin genel manzarası, içinde yaşayanların sefaleti -boyası dökülmüş olsa bile- ile, evin bir zamanlar sahip olduğu ihtişam, yapılışındaki itina, tezat oluşturmaktadır. Mümtaz, içinde birşeylerin yıkıldığını, içinde bir yerin kanadığını hissederek buradan uzaklaşır ve Yedişehitler'e gelir. Yedişehitler'in bir yerinde, insanda kartondan yapılmış intibasını uyandıran, iki katlı, fakir görünümlü bir evden sokağa tango sesleri yayılmaktadır. Sokakta giysileri yırtık çocuklar, "*Aç kapıyı bezirganbaşı, bezirganbaşı / Kapı hakkı ne verirsin? Ne verirsin?*" şarkısını söyleyerek oynamaktadırlar. Mümtaz, sekiz gündür zatürreden yatan "*ağabey*" dediği İhsan'ın hastalığına yönelik kaygılar, Nuran'dan ebediyen ayrılmış

olmanın kederi ve İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verme ihtimaline yönelik endişelerden kaynaklanan muztarip bir ruh hali ile sokaklarda dolaşır. Bir zamanlar paşaların oturduğu bir mahalleden geçerken, eski zaman konakları ile tezat teşkil eden bu sefil ve perişan evler, Mümtaz'ın dikkatinden kaçmaz:

“Sefil perişan mahalleler, yoksulluk yüzünden bir insan çehresini andıran eski evler arasından geçiyordu. Etrafında bir yığın perişan ve hasta yüzü insan vardı.”

Herkes neşesizdi. Herkes yarını, büyük kıyameti düşünüyordu.”
(s.18)

Evlerin ve insanların sergilediği bu manzara, Mümtaz'ı üzer. Dikkatleri onların üzerinde yoğunlaşan Mümtaz'ın, bu manzaraların önünden, adeta bir dekorun önünden geçiyormuş gibi “yürüyerek” uzaklaşması ilginçtir. O, kıyafetleri dökük çocukların söyledikleri şarkının, çocuk oyunlarının nesiller sonra da, bu mahallede duyulmasını arzular. Zihni, kültürel devamlılık üzerinde yoğunlaşmıştır. Aynı mahallede Nuran ile bir yaz önce medresenin avlusunu dolaşmalarını, çeşmenin kitabesini okumalarını hatırlar. Böylece geçmişte mevcut olanlar, yaşananlar, hatıralar ile gelecekte de olmasını arzuladıkları, Mümtaz'ın zihnini sürekli olarak meşgul eder. Gözünü rahatsız eden görüntüler ise, hâl'e aittir.

Mümtaz, yengesinin dükkanının kiracısı ile görüşmeye giderken, Bitpazarı, Bedesten gibi mekanlardan geçer. Buradaki binbir çeşit eşya yığını, Mümtaz'ı adeta sarhoş eder. Ayrıca bu eşyalar da kendi arasında çatışmaktadır: “Gerçek fukaralıkla gerçek debdebe veya artığı...” burada iç içedir. (s.37) Kiracı ile görüşmek için dükkana gitmeden önce, Mümtaz'ın dikkatleri son olarak sadaka isteyen sakat bir dilenci üzerinde yoğunlaşır. Bu, Ahmet Haşim'in “Dilenci” tipine çok benzemektedir. Ahmet Haşim, Şark'ın dilencilerini büyük sanatkârlar olarak niteler. Tanpınar ise, akrobata benzetir:

”Adam yerde, kışına bağladığı bir tekerlekli tahta üzerinde elle-rine geçirdiği takunyalarla yürüyordu. Bir örümcek kadar ince ve çarpık bacakları omuzunun üstünden sarkıyordu; bu ayaklardan birisinin parmakları arasına geçirdiği bir cigarayı fosur fosur içiyordu. Yüzünün solgunluğu, pejmürde hali, ilk yaklaşanı saran hasta insan manzarası olmasa, dilenciden ve alilden ziyade, güç ve şaşırtıcı numaralar yapan bir akrobata, dansın ve ritmin çılgınlığı içinde kâh örümcek, kâh yıldız olan, şimdi bir kuğu kuşunu, biraz sonra bir gemiyi taklit eden bir balet ustasına benzetilebilirdi.” (s.57)

Romanda, hakkında bir paragraflık tasvirin daha yer verildiği dilenciye, Mümtaz'ın algılama biçimi ilginçtir.² Şair mizaçlı Mümtaz, bu sakat dilenciye akrobata, balet ustasına benzetir. Devam eden paragrafın sonunda da, Mümtaz, Onu, “*Güneşte çimentosu düzlenmiş duvarın kenarında, sokağa ait bir şey*”e benzetir.

Mümtaz'ın, garip görünümünden dolayı, bir akrobata, bir balet ustasına benzettiği dilenci tasvirinde, aslında, Tanpınar, bu gibi fakruzaruret içinde olan insanların Mümtaz tarafından, gördükleri gibi değil de, hep bir yığın benzetme, istiare, tecrit gibi merhalelerin arkasından algılandığını vurgulamaktadır. Romanda dilenci ve hamal gibi insanların uzun tasvirleri, hem şiir adamı, estetizm düşkünü Mümtaz'ın karakterini aydınlatma fonksiyonu üstlenir, hem de bu tarz gerçekliklerin, Mümtaz üzerinde yarattığı çatışmayı belirginleştirir.

Zihni ve fikri olgunluğunu borçlu olduğu hasta İhsan, Nuran'ın eski kocası Fahir'e dönmesiyle noktalanmış aşk, ilan edilmek üzere olan İkinci Dünya Savaşı ihtimali, Ağustos sıcaklığının bunalıtacağı Mümtaz'ın bu sokakta hafif bir baygınlık geçirmesine sebep olur. Dört bölümden oluşan romanın birinci bölümü, Mümtaz'ın bayılmasıyla burada biter.

Tanpınar, romanın ikinci bölümünde Nuran'la Mümtaz'ın aşklarının başladığı yaza döner. Mümtaz, hummalı bir çalışma sonunda doktora tezini tamamlamıştır. Tam bu günlerin birinde Nuran'la ada vapurunda karşılaşır. Vapura binmeden önce, arkadan gelen iki çocuğun geçim sıkıntısına dair konuşmalarını duyan Nuran, anne olmanın verdiği bir hassasiyet ve merhamet duygusu ile arkasında yürüyen çocuklara döner, bakar. Çocuğun “*halinde üzüntü, alay, yaradılıştan gelme zarafet birbirine karış (mıdır.)*” Sefalet manzaraları, Mümtaz gibi duyarlılıkları olan Nuran'da da aksini bulur. Ancak, bu manzaralar, Onda, Mümtaz'da olduğu gibi, herhangi bir çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olmaz.

İkinci bölümün ilerleyen sayfalarında, Mümtaz'la Nuran'ın aşkları gelişir. Buluşmalar başlar. Nuran, üç gün boyunca Mümtaz'a karşı hissettiği duygular hususunda kendisiyle mücadele eder, ancak sonunda hislerine yenik düşer ve Mümtaz'ın evine gitmek üzere iskeleye iner. Burada yüzü kir içinde bir kız çocuğu yaklaşır. Kızın “*üzerinde çok kirli ve yırtık bir basma entari vardı(r). Elini, karıştırılan yemeğin üzerinde kuruyan bir kaşık gibi uzatır(r). 'Allah sevgisini bağışlasın!' diye para iste(r)*” (s.127) Bu esnada Nuran'ın zihni, fakir kızdaki ziyade kendisiyle meşgul-

2. Mehmet Kaplan, “Bir sanatkar gözüyle” yapılmış bu tasvir, romanın esas meseleleriyle alakasız bulur. Bak.: Mehmet Kaplan, “Bir Şairin Romanı: Huzur”, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2**, Dergâh Yay. İst. 1987, s.361-425.

dür ve bu sebeple zihnini, bu fakir çocuklar meşgul etmez. O, Mümtaz gibi varlığının mânasını, sanatta ve aşkta bulmaz. Bu sebeple de, bu manzaralar, Nuran'ın düşüncesini daimî olarak doldurmaz.

Mümtaz'la Nuran'ın aşklarını geliştiren ve zenginleştiren Huzur'un figüratif unsurlarından biri olarak kabul edilen İstanbul'u Mümtaz, Nuran'ı tanıdıktan sonra, daha fazla ve bütün detaylarıyla keşfeder. Mümtaz, İstanbul'a Türk kimliğinin göstergesi olarak bakar ve İstanbul'u tanımadıkça, Türk kimliğini de bulamayacağımızı düşünür. Bu düşünce Mümtaz'ı, İstanbul'un, mekânları ve insanlarıyla aynileştiği, özdeşleştiği zannına doğru götürecektir: *"Şimdi bütün o fakir halkla, yıkılmağa yüz tutmuş evlerle ruhunda kardeş olmuştu."* der. (s. 153) Bu, zihin ve duygu plânında gerçekleşen bir özdeşleşmedir.

Tanpınar Huzur'un kahramanları İhsan, Suad, Nuran, İclâl ve analıca kanalıyla romanın başkahramanı Mümtaz'a birtakım tenkitler yöneltilmiştir. Nuran'ın Mümtaz'a yönelik tenkitleri, Mümtaz'ın hareket adamı olmayışı, hayatın içinde ân'ı yaşamayı, maziye olan düşkünlüğü gibi hususlarla ilgilidir. Nuran, Mümtaz'ın hâl'e ait bir şeyler yapmasını ister ve bekler. Nuran'a göre Mümtaz hayatın içine girmiyor, onu dışardan seyrediyordur. Nuran, Mümtaz'ın bu tavrını tenkit eder:

"Üsküdar'ı seviyordu, fakat halkı fakir ve bakımsızdı. Mümtaz bu biçarelikler arasında Acemaşiran, Sultani yegâh diye rahatça yaşıyordu. Ama hayat, hayatın daveti nerede kalıyordu? Bir şeyler yapmak, bu hasta insanları tedavi etmek, bu işsizlere iş bulmak, mahsun yüzleri güldürmek, bir mazi artığı halinden çıkarmak..." (s.155)

Romanda tartışılan ve Mümtaz'ın "Huzur"u bulamamasında etkili olan hususlardan biri de, ferdi saadeti gölgeleyen toplumsal huzursuzluklardır. Bunların arasında, romanda yoğun olarak işlenmiş olanı, fakirlik ve fakir insanlar mevzuudur.

Nuran ile Mümtaz, özellikle türbeler, camiler, köşkler, medreselerden başlayarak İstanbul'u semt semt dolaşırlar. Mimarideki farklılıklara rağmen, bunları çevreleyen muhit ile o muhitin insanları sefaletin koyununda yaşamaktadırlar:

"İstanbul'un bu semtleri bu ağustos gününde, pislikten, tozdan, sıcağın artırdığı bezginlik, bir yığın hasta ve yorgun çehre, fizyolojik çöküş göze çarpıyordu. Şehir ve içinde oturanlar, o kadar birbirlerine benziyorlardı." (s.170-171)

Mümtaz ile Nuran, Sümbül Sinan'ın türbesini gezdikleri gün, iki büküm ihtiyar bir kadına rast gelirler. Kadın, dua etmek üzere zayıf, mecalsiz adımlarıyla türbeye yaklaşır. Lime lime olmuş giysiler içindeki ka-

dın, duasını eder. Türbeden ayrılırken kadının, *“harap yüzünde, ümide benzer bir şey parıld(amaktadır).”* (s.172)

Tanpınar, romanda, Mümtaz’ı sevinçli anlarında da, sıkıntılı günlerinde de bu fakir insanlarla, yıkık-dökük evlerle karşılaştırır, İstanbul’un fakir semtlerinde dolaştırır. Şahıs kadrosunun zengin olduğu Huzur’da, vak’anın seyrinde etkisi olmayan kahramanlar, tipik, bir veya birkaç özellikleri ile çizilmişlerdir. Yaşar’ın ilaç müptelası olması, Sabiha’nın kırmızı kurdela bağışları, Sabih’in gazete haberlerinin ayaklı tekrarcısı olması gibi. Nuran’ın babasını tanıyan yoksul balıkçının hikayesi de, romanda bir anekdot olarak yer almaktadır. Mümtaz’ın gıptayla dinlediği Hidiv Yalısı şenliklerine, körfezdeki mehtap sefalarına, Bebek alemlerine tanıklık etmiş bu altmışlık kayıkçı, *“Yoksulluğa alıştım, ihtiyarlığa hiç alışamadım”* cümlesini, diline pelesenk etmiştir. Yoksul balıkçı, geçirdiği rahatsızlıktan dolayı, çok sevdiği denize bir daha açılmayacağını öğrenince, kayığı ile son defa denize açılır. Ölümü, çok sevdiği denizde tadar. Bu fakir balıkçının intiharı da, Mümtaz’ın zihnine çakılan çivilerden biri olur.

Mümtaz yağmurlu, kasvetli bir akşamda nereye gideceğine karar veremeden İstanbul sokaklarında dolaşır. Tepebaşı’nda bir bir tiyatroya girer. Burada yüzlerini göremediği bir kadınla bir erkeğin konuşmaları kulağına gelir. Konuşmalarından anlaşıldığı kadarıyla erkek evli, kadın ise onun sevgilisidir ve yasak bir ilişki içindedirler. Kadın bu yasak ilişkiden hamile kalmıştır. Erkek, bebeğini aldırması konusunda sevgilisini ikna etmeye çalışmaktadır. Kapıdan çıkarırken, Mümtaz adamı tanır. Bu, Mümtaz’dan nefret eden, mesuliyet duygusundan mahrum, ilerleyen sayfalarda Nuran’a aşk mektubu yazacak olan veremli Suat’tır. Bu andan sonra, Mümtaz’ın zihnine artık bir de cenin musallat olacaktır. Mümtaz, *“Yaşamak başkaları tarafından muhasara altına alınmak, yavaş, yavaş boğulmak”* (s.210) diye düşünür. Üst üste yığılan bu manzaraların tazyiki (Suat’ın intiharının da etkisiyle), şiirin dünyasına oldukça erken yaşta açılan duygusal Mümtaz’ı, sonunda çıldırtacaktır.

Mümtaz, Galatasaray’dan Taksim’e, -zihni ertesi gün nefes alışını durdurulacak olan ceninde takılı olarak- yürür. Bu sırada, küçük bir çocuk, Mümtaz’dan sadaka ister. Çocuğun elleri ayakları, yüzü gözü çamur içindedir. Öyle ki Mümtaz, Onun sesinin bir bataklıktan çıktığını zanneder. Mümtaz, düşüncelerine takılan cenin ile, herkese el açıp *“Allah rızası için”* sadaka isteyen dilenci çocuğu zihninde birleştirir:

“Eli cebine gitti. Önündeki kir ve çamur yığını, bunu görünce biraz daha canlandı, almak için kımıldanan eli paraya kapandı. Teşekkür etmeden hemen arkasındakine yaklaştı. Allah rızası için...’ diye tekrar yalvardı.” (s.210)

Mümtaz, sıkıntılı ve karmaşık bir ruh hali ile oradan uzaklaşır .Bu sayfalarındaki anlatım oldukça ilginç ve yenidir. Dilenci çocuk, doğmasına izin verilmeyen sorumsuz Suat'ın bebeği ile birleşerek Mümtaz'ın zihnine çakılır. Mümtaz şahit olduğu, gözlemlediği, karşılaştığı bu manzaraları hazmedemez, sindiremez. O, İhsan gibi dengelerini kurabilmiş, tahammüllü bir şahsiyet değildir.

Mümtaz ve Nuran dışında, fakir insan çehreleri, İhsan'ın da zihnini meşgul eder. Mümtaz'ın arkadaşlarının (Orhan, Nuri, Selim, Fahri) da katıldığı bir sohbetle İhsan, Türkiye'nin kalkınma problemine değinir. Konuşması sırasında İhsan, Pequy'den bir cümle iktibas eder:

“Fakirlik insanı güzelleştirir ve asilleştirir. Fakat sefalet hoyratlaştırır; ruhen sefil eder. İnsanda insanı öldürür. İnsanlık şerefi ancak muayyen bir refah içinde mümkündür.”(s.225)

Mümtaz, Nuran'ı ebediyen kaybedince, üzerinde çalıştığı Şeyh Galip romanının da ilham kaynakları tıkanır. İhsan Mümtaz'a, eski eşi Fahir ile barışan Nuran'ı bir an önce unutmamasını tavsiye eder. Mümtaz, İhsan'ın teselli cümlelerinin ne mânaya geldiğini tam olarak anlayamaz. Kendisini İstanbul'un sokaklarına atar. Harap bir mezarın başında durur. Kitabesinden mezarın, Şeyh Sinan-ı Erdibli'ye ait olduğunu öğrenir. Mümtaz'ın dikkatini mezarın ortasına oturmuş mum artıklarını toplayan 10-11 yaşlarındaki kız çocuğu çeker. Vücudu ve yüzü, yaralarla, sivilcelerle dolu olan çocuk, Mümtaz'a sekiz kardeşi olduğunu, annelerinin çamaşır yıkayarak geçimlerini temin ettiğini söyler. Mümtaz, İhsan'ın kendisini teselli için söylediği cümleleri hatırlar. Bu noktada, ferdi saadet ile cemiyet problemleri yine çatışır. Mümtaz, artık, Nuran'ın hiç değilse hayâliinden silinmemesini istemektedir. İhsan'a içinden kızar, öfkelenir:

”-Bu çocuk için ve benzerleri için ben Nuran'ı unutacağım! Fakat onlar, kendileri, hayatlarında, acaba bu cinsten bir fedakârlık yapacaklar mı?”

diyerek kendi kendine söylenir. (s.304) Biraz ileride çömelmiş bir Ermeni kadın, kendisini oturduğu yerden kaldırması için, Mümtaz'dan yardım ister. Mümtaz, ona yardım eder. Kadın kiliseye doğru yürür. Hem yara bere içindeki kız çocuğunun, hem de gayr-i müslim bu kadının duaya olan bağlılıkları, Onu, etkiler. Mümtaz, “hayat ve insan”ın ayrı ayrı olduğunu, ikisinin ortasında sonuna kadar sallanacağını düşünür.

Mümtaz, romanın 4. bölümünde Nuran'la ayrıldıkları gerçeğini kabullenir. Ancak, Nuran'ın düşüncesi hâla onunla beraberdir. Arkadaşlarıyla buluşmak için Küllük'e giderken, sırtında ağır yük taşıyan bir hamma karşılaşır:

"Bir hamal sırtında, çok havaleli bir yükle ona doğru yavaş yavaş geldi. Adamın boynu ve göğsü yükün altında eğilmişti. Yokuşun üstünden, kendisine doğru, iki kolunu yanına sarkıtmış, sanki çok cesur bir çizgi kısaltmasında alniyle elmacık kemikleri birleşmiş ve çene kaybolmuş yürüyordu. Belki de bu çizgi kelimesinin uyandırdığı bir çağrıyla Puget'in Cariatide'lerini hatırladı." (s.308)

Tanpınar, Mümtaz'ı hamalla bir süre karşı karşıya bırakır. Mümtaz, Suad'ın dili kullanma konusunda kendine yöneltmiş olduğu tenkidi haklı çıkartacak şekilde, bu hamalı bir sanat eserinin figürüne benzetir.³ Mümtaz adamın hikayesini, kim olduğunu, nasıl yaşadığını, ne düşündüğünü, evli olup olmadığını merak eder. Bitpazarı'nda gezerken gözüne takılan, *"ucuz tulumların, eski fistanların"* taliplilerinden birinin de, bu hamal olduğunu düşünür. Taşdığı yükten ziyade, hayatın ağırlığı altında ezilen bu hamal ve onun gibilerin hayatlarını öğrense bile, onların hayâl, duygu ve düşünce dünyalarına nüfuz edemeyeceği düşüncesi, Mümtaz'ı huzursuz eder. Mümtaz, çok yakında başlayacak savaşa kendisinin de, hamalın da çağırılma ihtimalini sorgular. Hamal ile kendisi arasında mukayese yapar. Kendisi, Hitler'in fikirlerini bile bile savaşa katılacaktır. Bu noktada ölüm trajedisini de devreye girmiştir. Benzeri bir sorgulama ve mukayeseyi, Mümtaz daha önceki sayfalarda, işlerine yardımcı olan Mehmet'in aşkı ile kendi aşkı arasında da yapmıştır. Mümtaz, *"Hayatın kesif yaşanması"* gerektiğini savunur. Ancak, hayatı kesif yaşayanlar da, Şeyh Galip, Dede Efendi, Ronsard ve Beethovenlerin adını duymamış olanlar da, ölüm trajedisini yaşayacaklardır. Bu açmaz, Mümtaz'ın huzursuzluklarından bir diğerini oluşturur. Hamal yükü ile oradan uzaklaşır. Ancak, intihar etmiş olan Suad da, hamal da Mümtaz'ın zihnini meşgul etmeye devam edecektir. Hamalın -varlığını Mümtaz'ın kesin olarak bilmediği- karısı da, Mümtaz'ın hayalinde canlanır. Mümtaz'ın kurduğu hayale göre kadın, sabah Bitpazarı'nda gördüğü ucuz gelinliklerden biri üstünde olduğu halde, kocasını harbe göndermemesi için Mümtaz'a yalvarmaktadır. Mümtaz, zihni bu düşüncelerle dolu halde, bir kez daha İstanbul'un *"çukur ve havasız yerlerinde, bulaşık suları akan sokaklardaki kerpiç evlerinde dolaşır."* (s.313)

Mümtaz'ın kendi kozasında tattığı ve yaşadığı ulvî duygular, estetikle hazlar ile hastabakıcı kızın ailesi, hamal, dilenci çocuk ve Ermeni kadın gibilerin çektiği geçim sıkıntısı, hayatlarını idame ettirmek üzere

³. Romanın sonlarında, kendisini Betticelli'nin meleklerine benzeten Mümtaz'a, Suat'ın hayâli: "Bırak bu mânasız benzetmeleri... Bir şeyi öbürüne benzetmeden konuşamaz mısın? Bu fena huylar yüzünden işleri ne kadar karıştırdığınızı hâla anlamadınız mı?" diyerek çıkarır. (s.353)

verdikleri mücadele arasındaki zıtlıklar, Mümtaz'ın ıztıraplarını, huzursuzluklarını artırır. Romanın son sayfalarına doğru, Mümtaz kendi kendisine "*Fikirlerimin mesuliyetini üzerime alıyorum*" der. (s.313) Ancak, bu mesuliyet, tek başına Mümtaz gibi bir estet-aydının kaldıramayacağı ağırlıktadır. Mümtaz gündelik işlere, sıradan insanlara, kısmen sosyal hayata -yakın olmayı istediği halde- mesafelidir. Adeta sokak, ona kapalıdır: "*Kimlerin ve nasıl yediklerini bilmediği, tahmin edemediği yiyecek şeyler satan satıcılara*", "*her tarafına yağmur sefaleti akan biçâre evlere*" yıllardır İstanbul'da yaşamayan bir yabancı gibi bakar. (s.341) Bir defasında da ikinci vakti, namaz kılmak üzere şadırvanda abdest alan ihtiyarların yanından kendi kendine "*Hangi vaktin namazını kılacaklardı acaba?*" diye sorarak geçer. (s.314)

Huzur'da, Mümtaz'ın estetik zevkleri ile vicdanî sorumlulukları ve mesuliyet duygusu çatışma halindedir. Bu çatışmayı, içinden çıkılmaz bir girdaba dönüştüren, Mümtaz'ın estet yönüdür. İhsan, yaşadığı ülkenin şartlarını çok iyi bilmekte ve bunlara kendine göre birtakım çözüm yolları üretmektedir. Kültürel devamlılıkta olduğu gibi, Mümtaz'ın da, bazı konularda, bir takım teklifleri vardır. Ancak, Mümtaz dimağını meşgul eden meselelerin kolaylıkla ve kısa bir sürede halledilemeyeceği düşüncesinin ağırlığını yaşar.

Tanpınar, Mümtaz'ın huzursuzluğunu çeşitli sebeplere dayandırır. Mümtaz'ın huzursuzluğunun, kendi karakter özelliklerinden olduğu kadar, dar ve geniş çevresinden kaynaklanan sebepleri vardır. Tanpınar, Mümtaz'ı, İhsan'dan farklı bir karakter olarak kurgulamıştır. Mümtaz, İhsan gibi meselelerini çözebilmiş durgun bir göl değildir. Aslında romanda aşk, Mümtaz'ın görünürdeki en basit açmazıdır. Mümtaz, sürekli gelgitler yaşar, tuğyanlarla sarsılır. Yazmaya çalıştığı roman bile onu yeterinden fazla sarsmaktadır, Mümtaz, şair mizaçlıdır. Hayata ve tabiata bu mizacın arkasından bakar. Lugâtini, kendi şiir dünyasının kelimeleri oluşturur. Mutsuz bir çocukluk dönemi geçirmesi, ilk gençlik yıllarında, babasının öldürülmesine şahit olması, yaşadıkları şehrin işgal edilmesi üzerine burayı terk etmek zorunda kalmaları, ardından annesinin vefatı, Galatasaray'da yatılı okurken geçirdiği -adı romanda açıklanmayan- ağır hastalık, bütün bunlar Mümtaz'ın kaldıracağı yükü git gide artıran olumsuzluklardır. Bu hadiselerin, şuuraltında meydana getirdiği izler, Mümtaz'ın Nuran ile olan ilişkisinde, ânı kaçırmaya yol açar. Mümtaz, Nuran'la beraberken bile, mazinin kötü hadiseleri yakasını bırakmaz. Mutluluğunun bozulacağı endişesini sürekli olarak taşır. Bu endişeler, Nuran'da da vardır.

Antalyalı Genç Kız'a Mektup adı ile meşhur olan yazısında Tanpınar, üç yaşındayken Ergani Madeni'nde, karın yağışını, "*çok lezzetli bir hayranlık duygusu*" ile seyrettiğini anlatır. Bu bize, tabiatla, çevreyle çok

erken tanışan bir dikkati göstermektedir. Tanpınar denemelerinde de, tabiat ile kendisi arasında kurulan özel bağlardan sık sık söz eder.⁴ Beş Şehir, bu özel bağların yaptığı tazyikler sonucunda yazılmıştır. Huzur'da da Mümtaz, işgalden dolayı annesi ile birlikte terketmek zorunda kaldıkları S.'den sonra, A.'da keşfettiği kayalıklar ile deniz mağarasında hayranlık dolu uzun zamanlar geçirir. Sık sık buraya gelir ve özellikle güneşin batışını seyreder. Nuran'la tanıştıktan sonra, beraber gezdikleri İstanbul da, benzeri duyguları, Mümtaz'a yaşatır.

Tabiat ve onun unsurlarına yönelik bağlılık, sanata verdiği değer ve duyduğu özel merak, onu, hem Huzur'un, hem de, diğer romanlarının kahramanları arasında ayrı bir yerde değerlendirmemize yol açar.

Mümtaz, adının mânasıyla müsemma, seçkin karakterli, kültürlü, sanattan anlayan biridir. O, amcaoğlu İhsan gibi, bir "münevver" olmakla birlikte, aynı zamanda "estet"tir. Mümtaz'ın estet karakteri, aydın kimliğinin üzerine çıkar, onu bastırır. Tanpınar, Mümtaz'ın trajedisini belirginleştirebilmek için, İhsan'ı, dengelerini kurmuş bir şahsiyet olarak işler. İhsan, sanatı seven, anlayan, zevk alan ancak, sanatkâr mizaçlı olmayan bir şahsiyettir.⁵ Mümtaz'ın, şiirin terbiyesine erken yaşta açılmış olması, anlatıcı tarafından tenkit edilir. Mümtaz'ın bu marazî tarafını yazar, Onun diğer bazı karakter özellikleri ile "*Kinaye Mesafesi*" olarak tanımlanmış bir yaklaşımla tenkit eder.⁶

Romanda, Mümtaz, duygusal, diğer-gam bir insan oluşunun bedelini öder. Mümtaz'ın huzuru, münasebetinin ve tanışıklığının olmadığı insanların huzurlu olması ile de ilgilidir. Mümtaz, dalgasız, çalkantısız denizler ister. Mükemmelliyetçi karakterine, gördüğü fakir semtler ve bu semtlerin insan manzaraları ağır gelir. Üstünde yaşanan toprakların, "*İmparatorluk artığı*" oluşu romanda sık sık dile getirilir. İmparatorluk artığı bu şehrin fakir insanları, Mümtaz'ın estetik bütünlüğünü bozan, ze-

⁴ Tanpınar, denemelerinde, İstanbul'un güzelliklerini bir sanat eserinden daha üstün, ya da onunla aynı seviyede gördüğünü ifade etmiştir: "İstanbul bazan sanatı lüzumsuz kılacak derecede değişmesini biliyor. Daima iddia etmişimdir: bizim, hiç olmazsa şimdilik asıl büyük mevsim müzemiz, bu durmadan değişen, ışığını kısıp açan İstanbul'dur. Bazı manzaralarında bu müze, bir çeşit Wagner operasına, bazı film dahilerinin tasavvur ettikleri o fantastik balelere kadar gider." Ahmet Hamdi Tanpınar, **Yaşadığım Gibi** (Hazırlayan: Dr. Birol Emil), Dergah Yayınları, Tarihsiz, s.140.

⁵ İhsan'ın bu özelliği, "İhsan sanatkâr değildi. Yaratıcı tarafı tarihe ve iktisada doğru gitmişti. Fakat sanattan, bilhassa şiir ve resimden çok iyi anlıyordu." cümleleriyle bilhassa vurgulanmıştır.(s.36)

⁶ Sevim Kantarcıoğlu, **Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s.111-138

deleyen, tahrip eden bir unsurdur. Bu manzaralar karşısındaki acizlik ise, Mümtaz'ı çıkmazda bırakmaktadır.

İnsan davranışlarının “Menfaat, gerçek, iyilik ve güzellik “ olmak üzere dört gayeye yöneldiği düşünülmektedir.⁷ Mümtaz'da, gerçek ve güzellik uzlaşma içinde değildir. Detaylara önem veren Mümtaz'ın estetik bakış açısını ve estetik endişelerini paylaşacak insanların Mümtaz'ın yanından uzaklaşmış oldukları an,-çatışmaların yarattığı- tazyiklerin de had safhaya ulaştığı noktadır. Bu noktada Mümtaz artık yalnızdır .

Mümtaz, kendini “*Estet*” olarak tanımlar. Fransızca esthete kelimesi, “Güzeli en üstün, en yüce değer sayan kişi” demektir. İmparatorluğun dağılma döneminde doğmuş, çocukluğunda işgal ile ölüm acısını aynı anda yaşamış 27 yaşında edebiyat asistanı olan bir gencin, estetik duyarlılıkları ve mazi hayranlığı ile içinde yaşadığı sosyal gerçekliklerin çatışması, Huzur'un önemli krizlerindedir. Huzur, tam da yazarına yaraşan çok yönlü bir romandır. Mümtaz'ın şahsiyetini ve huzurunu kurma uğraşları, romanda olumlu bir şekilde neticelenmez. Türkiye gibi eğitim, sosyal refah, kültür, ekonomi problemlerinin ve çifte standartların katmerlenerek arttığı bir ülkede, Mümtaz benzeri “estet”lerin, aydınların, çalıştıkları sahalarda bir şeyler üretmenin peşinde olanların, günleri ve kafaları boş olmayanların, hayâl kırıklıkları ile karşılaşmaları ve “Huzur”un peşinde koşmaları devam edip gidecek gibi görünüyor. Huzur romanı da, özellikle bu noktada güncelliğini hep belirli bir kesim için koruyacaktır.

⁷ Prof.Dr. Orhan Okay, “Estetik ve Güzel Sanatlar”, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Derghah Yayınları, İstanbul 1990, s. 12-16.